

Lodbjerg Kyst.

tidigt flere steder på vestkysten, og dette kan kædes sammen med geologiske og klimatiske forhold. I oldtiden mener man, at problemerne med sandflugt hænger sammen med den generelle landhævning, hvorved der blev frilagt sand, som vinden kunne føre ind over land. Gennem tiderne har der desuden været perioder med koldere temperaturer og lav vandstand i havet som følge af, at der var meget is ved polerne. Det sand, der dermed blev frilagt ved kysterne, kom ind over land under de mange storme, og 1500- og 1600-tallet kaldes ligefrem "den lille istid" på grund af det kolde klima.

Der var imidlertid også kulturelle faktorer bag problemerne med sandet, og især det til tider intensive landbrug var med til at forøge sandflugten. I 1500- og 1600-tallet gjorde man som følge af et øget brændselsforbrug et stort indhug i, hvad der var tilbage af rester af skov i Thy, og man lod kreaturerne græsse i klitarealet. Dermed var der åbent for yderligere fygning med sand. Det var allerede i 1539 ved lov

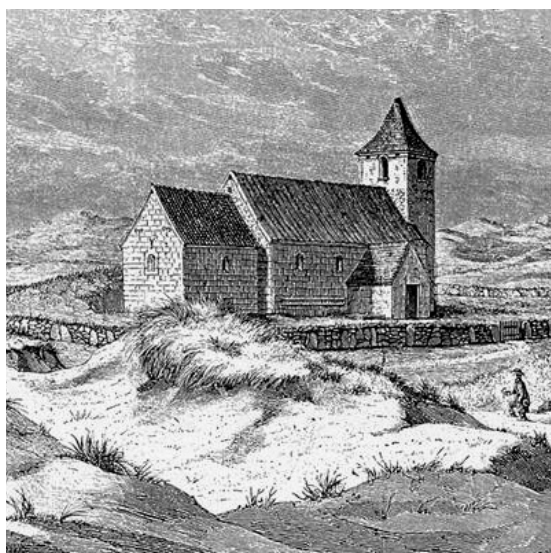
blevet forbudt at hente foder til dyrene i klitterne, men dette så de fleste stort på, selvom det forværrede sandflugten. Livet ved vestkysten var en evig kamp for føden, og befolkningen så nok ikke en sammenhæng mellem, at de sled hårdt på den sårbare bevoksning i klitterne, og at risikoen for sandflugt blev forøget.

Sandflugt gennem tiderne

Sandflugten har siden oldtiden sat sit præg på Thys vestkyst og medført drastiske ændringer i levevilkårene for de mennesker, der boede i området. Skrænterne ved kysten bliver jævnlige snittet af havet, og her ses nogle steder i profilerne, hvordan muldlagene ligger over hinanden, adskilt af forholdsvis tykke sandlag. I muldlagene har man ved udgravninger fundet spor af plantevækst, bebyggelse og agerbrug, og de ældste lag af flyvesand kan her føres tilbage til omkring 3000 f.Kr. Profilerne viser, at man flere gange i løbet af oldtid og middelalder etablerede nye bebyggelser i området. Sandflugt var således ikke et konstant problem, og

datidens mennesker kunne i lange perioder hente sit levebrød i den sparsomme muld og i havet.

I århundrederne mellem 1500 og 1800 var sandflugten en stor plage for beboerne ved vestkysten. Fra denne periode har vi mange skriftlige kilder med beretninger om sandflugtens ødelæggelse af landbrugsarealer og bebyggelser. Dertil kom problemer med tilsanding af vandløbene, således at vandet oversvømmede markerne og ødelagde afgrøderne. Befolkningen blev tvunget til at flytte længere ind i landet, og kystsognene blev efterhånden mere og mere affolkede. I dag vidner de ensomt beliggende kirker i Lodbjerg og Tved samt kirkeruinen i Tvorup om fordums landsbyer, der måtte opgives ævred.

Tved Kirke.

Vang og Tvorup sogne

Vangså Klithede og Tvorup Klitplantage er et godt eksempel på, hvordan landskabet har forandret sig inden for de sidste 500 år. Tidligere var her agerland og forholdsvis tæt bebygget med gårde, men de store problemer med sandflugt fik en afgørende betydning for bønderne og landskabet i sognet. I 1500- til 1700-tallet, hvor vinden førte sand fra de åbne klitter mod vest ind over land, blev landbrugsarealerne,

gårdene og landsbyerne truet, ja endog dækket af sand. Nu er ca. 4000 af Vang og Tvorup sognes godt og vel 5000 hektar dækket af sand og beplantet med skov eller ligger hen som hede, og det kan være vanskeligt at forestille sig, at det har været anderledes.

Tvorup kirkeruin er et vidnesbyrd om områdets mere frodige tid. Det fortælles, at der kunne holde hele syv kareter uden for Tvorup kirke, når de velstillede bønder var til gudstjeneste. I 1794 var der kun ganske få beboere tilbage, og kirken blev nedrevet. Nogle af kvaderstenene fra kirken blev brugt til sokkel under et våbenhus ved Vang Kirke, som den oprindelige Tvorup-befolkning efterhånden var flyttet tættere på, og sognene blev slået sammen. Nu ligger kirkeruinen i en lysning i den østlige udkant af Tvorup Klitplantage.

Lodbjerg-området

Også ved Lodbjerg viser naturens kræfter sig i al deres væld. Havet slår ind mod skrænterne og gnaver af kysten, som hvert år rykker lidt mod øst. Over en halv kilometer er det blevet til i de sidste 200 år. Samtidig har vestenvinden begravet landet under flere meter flyvesand og omskabt det til et stort, øde naturområde. Men det er kun på overfladen. Under klitternes sand ligger et gammelt kulturlandskab, som er formet af naturens og menneskers virke gennem årtusinder. Dette ser man tydeligt ved den høje kystskrænt, hvor de mørke striber repræsenterer bebyggelseshorisonter fra oldtiden til nu.

Lodbjerg kirke er formentlig bygget i slutningen af middelalderen; den er opført i sengotisk stil, hvilket bl.a. kommer til udtryk i den flade bue omkring norddøren, der nu er tilmuret. Indenfor ses kalkmalerier, der forestiller Jomfru Maria, kobberslangen i ørkenen og Kristi lidelseshistorie. Den romanske døbefont er måske flyttet hertil fra en ældre forgænger. Den lille kirke viser, at sognet ikke har haft mange beboere.

Nord for Lodbjerg kirke lå i middelalderen landsbyen Skovsted, der også rummede Lodbjerg præstegård. Allerede i 1555 var der planer om at nedrive kirken, fordi sandflugten havde ødelagt store dele af sognet. I 1700-tallet blev

Lodbjerg Kirke.

byen opgivet på grund af sandet, og på samme tid berettes det, at sandet dækkede kirkegården og gik så langt op ad kirkemuren, at præst og menighed dårligt kunne komme ind i kirken. Lodbjerg kirke blev liggende i sin ensomhed og fungerer stadig som sognekirke.

Nu er flyvesandet bundet af bevoksning, og skoven dækker store dele af den tidligere sandlette. Lodbjerg Klitplantage blev anlagt i 1923 og er dermed den yngste plantage i Thy. Den dækker i dag ca. 1050 hektar, heraf ligger omtrent halvdelen som åbne hedearealer. Fra toppen af Lodbjerg Fyr har man en enestående udsigt over hele området.

Nye muligheder

Kystsognene blev hårdt ramt af sandflugten, og gårde og landsbyer forsvandt, mens bønderne måtte flytte længere ind i landet. På grund af

det lavere udbytte fra jorden blev bøndernes skatter og afgifter sat ned, men der er også noget, der tyder på, at bønder og husmænd i vidt omfang omstillede sig og tilpassede sig de nye forhold. Bl.a. satsede man nu i højere grad på kvægopdræt end på kornavl, der var mere sårbar over for muld- og sandflugt. Mens de fleste gårde således flyttede indad i landet, var der også en modsat bevægelse ud til kysten, idet husmændene så større muligheder for livets opretholdelse ved en kombination af landbrug, fiskeri og evt. håndværk. En klitbebyggelse som Vangså opstod ved denne udflytning. Her arbejdede man bl.a. som håndværkere og daglejere, og man havde fortsat kvæg og får, der bl.a. fik deres foder fra klitterne. Desuden udgjorde fiskeri en del af indtjeningen. Ved således at brede livsgrundlaget ud på flere erhverv var husmændene i klitten mindre

sårbare, og vi kan også se, at der iblandt dem var ganske velhavende husstande. Efterhånden blev fiskeri den egentlige hovednæring, og kystbebyggelserne blev til fiskerlejer.

Bekæmpelse af sandflugt

Fra slutningen af 1700-tallet gik man i gang med en målrettet bekæmpelse af sandflugten.

I 1730'erne havde der været forskellige tiltag ved Tisvilde i Nordsjælland, hvor sandet også hærgede i stor stil; bl.a. havde man med held anlagt plantager, og endelig, sidst i 1700-tallet blev der fra statens side på landsplan iværksat en aktiv bekæmpelse af sandflugten.

I 1779 blev der således udfærdiget en forordning for Thy, som især handlede om, hvordan sandflugtsbekæmpelsen skulle organiseres. Dette blev i vidt omfang baseret på en form for tvangsarbejde fra lokale bønder, der også havde interesse i at få sandet stoppet, og såvel i kystsognene som i deres nabosogne kom bønderne til at lægge en stor arbejdsindsats i klitterne. Der blev desuden foretaget en udskiftning, så de enkelte bønder blev direkte ansvarlige for jordlodderne, og man ansatte klitfogeder til at holde opsyn med arbejdet. – Senere – i 1799 blev Lauritz Thagaard udnævnt til sandflugtskommisær og kom til at spille en stor rolle i dette arbejde.

Ud fra erfaringerne i Thy kom forordningen i 1792 til at gælde for hele landet. Herefter kom der for alvor gang i arbejdet, og der blev satset på to fronter. Dels beplantning af de åbne klitarealer tæt ved havet, hvor man fik gode erfaringer med at plante hjelme. Dels anlæggelse af plantager i klitterne bag kystområderne, men der skulle mange forsøg til, før man fandt en beplantning, der kunne trives i området. De første beplantninger var med rødgran og forskellige løvtræer, men de voksede ikke godt, og i 1838 blev der nedsat en kommission, som kunne konkludere, at man ikke kunne ”fremelske skov på disse steder”, og man opgav faktisk at fortsætte.

Thagaards Plantage

Vest for rasteplassen ved Kystvejen, tæt nord for vejen til Bøgsted Rende ligger Thagaards

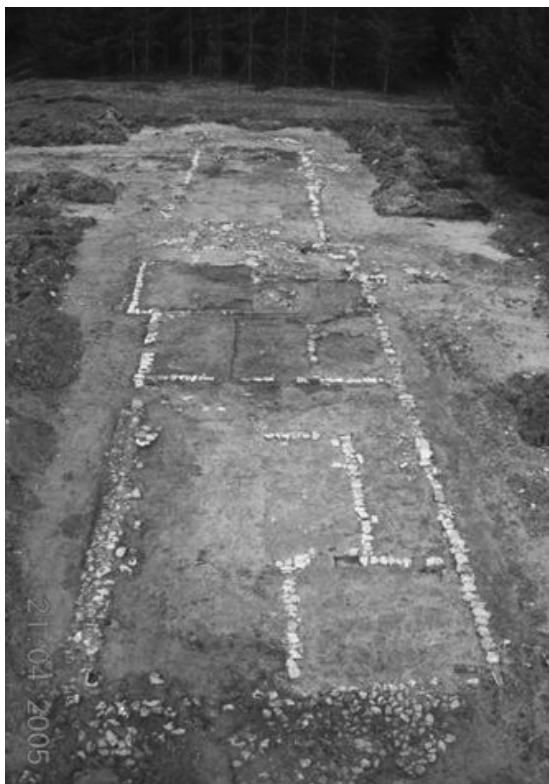
Plantage, som er en del af Tvorup Klitplantage. Træerne, der vokser tæt, er forkrøblede og danner nærmest en troldekskov. Det er primært rødgran og birketræer, som er brede men forholdsvist lave, og nogle af træerne er efterhånden delvis gået ud og dækket af mos.

Den lille plantage har sin helt egen historie. Som et led i den omfattende sandflugtsbekæmpelse, der blev sat i værk fra statens side sidst i 1700-tallet, blev Lauritz Thagaard i 1799 udnævnt til sandflugtskommisær. Han fik til opgave at organisere arbejdet i klitterne, som skulle udføres af bønderne. Tættest på havet plantede man hjelme, en meget taknemmelig plante, der kan have rødderne flere meter nede i klitterne og dermed holder godt på sandet; faktisk trives planten bedst, hvis der er sandfygning omkring den. Længere inde i klitarealet plantede man træer, men de første forsøg mislykkedes. Dette skyldtes bl.a. at man valgte birk og rødgran, som ikke tålte den salte luft og den skarpe vind, som de første spæde træer i området jo var meget udsatte for. Nogle træer klarede dog at slå rod, og Thagaards Plantage er en lille overleveret rest af disse første træplantningsforsøg.

Sandflugtskommisær Thagaard havde mere held på andre fronter. Han var med til at introducere kartofflen, som let kan dyrkes på sandede agre, så længe man sørger for at tilføre gødning. Kartofflerne anvendtes i Thy i begyndelsen primært som kreaturfoder, men de blev som bekendt med tiden en væsentlig del af den daglige kost. Thagaard anlagde også en planteskole ved Thisted, hvor man fremdyrkede de træer, der skulle plantes ud; her var der bedre betingelser for træernes vækst, og dette blev senere til det smukke anlæg i byen, Christiansgave. - På de flade sandflugtsarealer udviklede Thagaard arbejdsbesparende maskiner redskaber og metoder, som f.eks. plantning i pløjede furer.

Et skovløberhus

Tæt ved Thagaards Plantage i en lysning i skoven ligger resterne af Tvorup Skovhus. Thisted Museum har lavet udgravninger af huset som et led i forprojektet til den måske kommende

Tvorup Skovhus

Nationalpark Thy, og syldsten og rester af ildsteder m.v. er nu afdækket.

Huset hører sammen med de første plantageforsøg i klitterne, der blev sat i gang i 1816. Vi kan se i kilderne, at det blev opført i 1817 som bolig for den skovløber, der skulle holde øje med plantagen. Han skulle bl.a. sørge for, at de frit græssende får ikke åd af de spæde skud, og han skulle også deltage i plantningsarbejdet. I 1840'erne, hvor plantageforsøgene blev opgivet, blev skovløberstillingen nedlagt og huset sat på auktion. En udlicitering af byggeriet i 1817 giver et godt indtryk af husets udseende, men udgravningerne viste, at det var noget større, end man oprindeligt havde planlagt. Man ser af de bevarede rester af huset, at køkken og bryggers lå midt i huset, og ved siden af var stue og kamre. For enderne har der været uopvarmede rum, bl.a. lade.

En række skriftlige kilder fortæller dels om husets opførelse, dels om huset i brug. På et tidspunkt havde skovløberen problemer med,

at de løse får, han havde pligt til at indfange, havde væltet det øl, han havde stående i laden.

I 1844 kom P. Hendriksen forbi skovhuset og hans rejsekildring blev trykt i *Thisted Avis*. Her beskrives, hvordan man har prøvet at bevtinge naturen og det skrives poetisk, at man havde vækket havguden Neptuns vrede, og derfor måtte opgive planen om skov ved kysten. Han mødte en mand i skovhuset og spurgte: "Men hvad lever I mennesker af herude, uden agre, uden haver og synlige urter?" Der svares: "Om sommeren lever vi af klittag og rævelbær og om vinteren af Guds barmhjerlighed". Livet har nok indimellem været hårdt i klitten, hvor der endnu ikke stod et eneste træ, der kunne give læ.

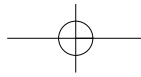
Et tæppe af bjergfyr

Selv om de første plantageforsøg var mislykkedes, arbejdede andre videre med tanken og inddrog nye træarter i forsøgene. Midt i 1800-tallet fandt sandflugtskommissær C. C. Andresen ved forsøg i Ørum klit syd for Hvidbjerg klitplantage således ud af, at de importerede træarter bjergfyr, østrigsk fyr og hvidgran trivedes godt i det barske klima. Andresen gik dog stærkt ind for brug af løvtræ, både buske og træer. Han måtte i stort omfang udføre forsøgene for egne midler.

I 1851 blev klitbeplantningen dog genoptaget, bl.a. efter at professor Bjerring havde foretaget en rejse og vurdering af forholdene. Kammerherre Riegels blev udnævnt som leder og forsøgene blev genoptaget, bl.a. i Tvorup området, men denne gang længere mod øst. Ved forsøgene her plantedes mange både løv- og nåletræer. Stedet kaldes i dag for "Gryden" og en mindesten er rejst for kammerherre Riegels.

Riegels fik dog desværre ikke fik en lang virketid, men blev afløst af de Thygesen, der valgte anderledes, og efterhånden blev der "rullet et bjergfyr-tæppe ud" over de tidligere så urolige indlandsklitter.

Når bjergfyrren først var etableret, kunne der i læ af disse - og især i områder med god jord under sanddækket - plantes andre typer nåletræer og løvtræer, og derfor kan klitplantagerne

nogle steder i dag være ret varierede. Man erfarede desuden, at klitplantagerne skulle ligge 1 km fra kysten – tættere på kunne træerne ikke gro; de kystnære klitter kunne til gengæld dækkes af hjelme, og der etableredes store lyngdækkede hedearealer, der kunne bruges til husdyrgræsning. Omkring 1900 var der plantager på en stor del af de tidligere sandflugtsarealer i Thy, og det landskab, vi kender i dag, begyndte at tage form.

Det er imidlertid stadig sådan, at hver en bar

sandplet har potentiale for en sandstorm. Græssende kreaturer såvel som forskellige menneskelige aktiviteter kan slide hul i vegetationen, og derfor er det vigtigt, at færdsel i klitterne foregår med omtanke, så man ikke ødelægger årtiers pleje af klitterne. Nogle steder har sandet dog også fået lov at få frit spil, så naturens dynamiske kræfter kommer til udtryk, og vi mennesker, der ikke længere er direkte afhængige af jordens udbytte, kan fascineres over det.

